

Nagy Miklós Mihály[✦]

Móricz Lajos életműve

DOI 10.17047/HADTUD.2023.33.4.28

Móricz Lajos ezredes (1923–2011) a második világháború utáni magyar katonai szellemi élet meghatározó alakja volt. Terjedelmes tudományos életműve több hadtörténelmi korszakon átível. Feldolgozott témáival tükrözi az egyetemes és a hazai hadtudományi gondolkodás változásait. Móricz Lajos hadtudományi munkássága értékteremtő és értékmentő. Gondolkodásának nyitottsága, szakértelme, elméleti felkészültsége, valamint egyénisége lehetővé tette, hogy több alkalommal legyen a magyar hadtudomány formálója. Aktív szerepe volt a modern magyar hadtudomány létrehozásában, arculatának kialakításában. A rendszerváltást követően alkotásaival, valamint tudományszervező tevékenységével iránymutató személy lett a magyar hadtudomány kibontakozásában. Sokoldalú munkásságának fontos vonása, hogy képes volt a különböző hadikultúrák gondolkodásmódjának ötvözésére. A tanulmány Móricz Lajos születésének 100. évfordulója alkalmából vázolja életművének legfontosabb területeit.

KULCSSZAVAK: Móricz Lajos ezredes, magyar hadtudomány, a hadtudomány általános elmélete, katonai gondolkodás

Oeuvre of Lajos Móricz

Colonel Lajos Móricz (1923–2011) was a leading figure of post-war Hungarian military intellectual life. His extensive academic oeuvre spanned several periods of military history. Topics covered in his works reflect the shifts in universal and domestic military thinking. Lajos Móricz's work in the field of military both creates and safeguards professional values. His perceptiveness, expertise, theoretical preparedness, and personality empowered Móricz to transform Hungarian military science on several occasions, frequently by playing an active role in its comprehensive altering. Eventually, after the regime change in Hungary (1989) Móricz acted as a prominent professional in the development of Hungarian military science contributing his works and activities. An important feature of Móricz's diverse approach was the ability to combine different mentalities of various military cultures. To mark the 100th anniversary of his birth, this paper aims to summarise the most significant areas of Móricz's oeuvre.

KEYWORDS: Colonel Lajos Móricz, oeuvre, Hungarian military science, general theory of military science, military thinking

✦ Katonai szakíró, történelmi geográfus – Military writer, historical geographer;
E-mail: szentvazul@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-2786-4944>

Hipotézis és módszertani kérdések

Móricz Lajos hadtudományi munkássága több mint hat évtizedet ölel fel. Első írását 1947-ben publikálta.¹ A rövid hadművészeti dolgozat olyan szakmai érdeklődésre vall, amely egész életét végig kísérte. Móricz Lajos alkotásai mind kidolgozottságukban, mind témáikban sokrétűek, a hadtudomány számos területére kiterjednek, és szerzőjüknek a tudományos alkotómunkáról vallott felfogásával írhatóak le. Az utóbbira nagyon jellemző az egész életművének szellemiségét tükröző nyilatkozata 2003-ból. Ekkor fejtette ki azt a véleményét, hogy a művészeti alkotáshoz hasonlóan a tudományos munka, a hadtudományi kutatás is kiválthat „...emelkedett érzést...”, melyet a valóság megismerése eredményez.² A tudományos megismerés szándéka, valamint az alkotómunka öröme tükröződik Móricz Lajos életművének egészén, amelyet az első megnyilvánulásoktól kezdve a sokrétűség jellemez. Amikor a múlt század ötvenes-hatvanas éveinek fordulóján rendszeresen publikálni kezdett, már első néhány írása a hadtudomány több területét érintette, a fegyveres erők szervezési kérdéseitől, a katonai nyelvészetten át a hadművészeti témáig.³ Az ekkoriban harmincas éveinek második felében járó Móricz Lajos szakmailag teljesen kiforrott nézetrendszerrel lépett a tudományos közélet porondjára. Későbbi munkái is arról tanúsodnak, hogy egyéni fejlődése inkább a megszólalás módjában és hangvételében, mintsem a szerző tudományos látásmódjában és elkötelezettségében figyelhető meg. E tulajdonságaira vezethető vissza életművének terjedelme, melyet a nyolcvanadik születésnapja alkalmából közölt laudációban a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke, Szabó József professzor is kiemelt. Móricz publikációinak száma meghaladta a 600 tételt.⁴ A köszöntőben utalást találunk a tudományszervezői érdemekre is. Ugyanakkor Szabó József meghatározta a hadtudománynak azokat a területeit, melyek az ezredfordulón kiemelkedőek voltak Móricz Lajos addigi alkotói pályáján. „Kutatásokat végzett a katonai doktrína, a haderőrendszer fejlődéstörténete, a területvédelem aktuális problémáinak feltárása területén, valamint a hadtudományok a tudományok rendszerében elfoglalt helye és szerepe meghatározásában...”⁵ A két évtizeddel ezelőtti köszöntő – az életmű, valamint elsősorban M. Szabó Miklós tudomány- és intézménytörténeti kutatásainak mai tükrében⁶ – nem adhatta vissza Móricz Lajos munkásságának teljességét, mert elsősorban az 1989 utáni teljesítményre fókuszált, de Móricz több évtizedes korábbi munkássága sem hagyható figyelmen kívül. Egyrészt mert érezhetően törekedett arra, hogy kontinuitást teremtsen a magyar katonai gondolkodás 1989 előtti és utáni kora között, másfelől mert alkotói pályájának fénykora az 1960–1990 közötti három évtizedre esett. Az ebben a periódusban keletkezett alkotásai, valamint tudományszervezői munkája máig tartó hatással volt a magyar katonai gondolkodás egészére.

1 Móricz 1947; Móricz 1992, 35.

2 Varga 2003, 135.

3 Móricz 1958; 1961; 1964.

4 Szabó 2003.

5 Szabó 2003, 127.

6 M. Szabó 2007; 2010a; 2010b; 2011; 2013.

Az ilyen terjedelmű és jelentőségű életmű tételes számbavétele szétfeszítené tanulmányunk kereteit, ezért munkásságát az alábbi hipotézis segítségével mutatjuk be: Móricz Lajos személyében életművének sokoldalúsága és elméleti vonatkozásai miatt az 1956 és 2010 közötti időszak egyik legjelentősebb magyar hadtudományi gondolkodóját tisztelhetjük. Hipotézisünk igazolásához munkásságának legfontosabb elemeit ismertetjük. Miután a halálakor megjelent nekrológból s nem utolsósorban számos memoárjából ismertek életrajzi adatai,⁷ így írásunkban eltekintünk pályafutásának kronológiai bemutatásától. Móricz Lajos munkásságának értelmezéséhez és hipotézisünk bizonyításához kiindulópontnak fogadjuk el a *Hadtudomány* lapjain megjelent nekrológjának lényegi megállapítását: „Móricz Lajos életpályája, pályamódosításai híven tükrözik a huszadik század közepének, második felének magyarországi irányváltásait...”⁸ Jóllehet 1948 után Móricz Lajos életpályáján különösebb módosítások nem történtek, de a magyar történelmi folyamatok sajátos lecsapódásaként mégis egyedi jelenség volt, hogy egymástól élesen elkülönülő politikai rendszerek sorában folyamatosan szolgált, tisztte avatásától (1943) nyugállományba vonulásáig (1983), és a magyar katonai szellemi életnek egészen haláláig (2011) meghatározó alakja maradt.⁹ Személyiségéhez éppúgy hozzátartozott a politikai rendszerváltásokat túlélő és azok nehézségein átlendítő hivatástudat, mint a családi örökségként kapott anyanyelvi orosz nyelvtudás, valamint – az e sorok írója által is személyesen tapasztalt – legendás segítőkészség. Móricz Lajos sajátos hírnevéhez kötődött, hogy a szakmai környezete és a mindenkorai politikai, katonai vezetés előtt nem volt titok a második világháborús harctéri szolgálata, a kivégzett Sólyom László és Révay Kálmán tábornokokhoz fűződő személyes kapcsolata, valamint szakmai elméleti tudása, vezérkari akadémiai végzettsége. A politikai rendszerek ezeket az életrajzi tényeket eltérően ítélték meg, és Móricz Lajos változó hangsúlyokkal említette őket. Katonai pályafutásának fenti állomásai azonban bizonyos tekintélyt kölcsönöztek személyének, melyet fokozott a szóbeli szakmai véleménynyilvánításai során tanúsított szerény hangvételű bölcsessége, véleményalkotásának megfontoltsága.

A fenti életrajzi adatok eltérő módon kaptak hangot a vele készített személyes interjúkban. Hatvanadik életéve betöltése és nyugállományba vonulása alkalmából, 1983-ban nyilatkozatot adott a Honvédelmi Minisztérium hetilapjának, a *Néphadseregnek*.¹⁰ Az akkoriban az ilyen méltatásokban szokásos politikai, ideológiai közhelyeken túl az interjúban kiemelt hangsúlyt kapott – anyai ágról – félig orosz származása és már említett nyelvismerete, a tudományszervezői tevékenysége, valamint elméleti

7 S. n. 2011. Miután Móricz Lajos életművében a memoárirói munkásság is jelentős szerepet játszott, visszaemlékezéseinek szakirodalmát a későbbiekben közöljük.

8 S. n. 2011, 4.

9 Móricz Lajos életpályája a politikai rendszereken való átívelésével sajátosan egyedi volt, többször szóba került, sőt nyomtatásban is formát öltött. A katonai tudósító fogalmazásában: „Hogyan eshet meg az, hogy valaki hivatásos katonaként három politikai kurzust is túlélve, összesen 40 esztendő tündérben töltve szolgálhassa hazáját itt, a Kárpát-medencében?...” Móricz Lajos mellett keveseknek adatott meg az 1945 előtti tisztikarból, hogy a Magyar Néphadsereg szakmai gondolkodását is formáló beosztásban szolgálhattak évtizedeken át. Vele rokon vonásokat mutató életpályát futott be szabályszerkesztőként például Damó Elemér (1918–2014). Siposné 2012.

10 Molnár 1983.

munkássága. Az utóbbival kapcsolatban kiemelte: „Részt veszek a néphadsereg történetének megírásában, szerkesztésében, de a Magyar Tudományos Akadémia által kiadásra kerülő nagy lexikon hadügyi részének kidolgozásában is nagy részt vállaltam. Most készül egy hatezer címszót tartalmazó katonai lexikon, ennek szerkesztésében is jelentős szerepem van.”¹¹ Az interjú szövegén látható, hogy rendszerint megtalálta az elvártakon túl a szakmai kérdések hangsúlyozásának módját. A vele készült másik fontos interjú nyolcvanadik születésnapja alkalmából jelent meg.¹² Ekkor a kulturális, politikai élet korábbi kötöttségei már nem érvényesültek. Így az emlékirataiban publikáltakon túlmenően alkalma nyílt a tudományos munka lényegéről vallott nézeteinek megfogalmazására. Rövid összegzést adott a magyar hadtudomány fejlődéséről a múlt század második felében. Szóba került az ötvenes évek utáni fokozatos hadtudományi kibontakozás is, amiről így beszélt: „...az a felismerés érvényesült – hozzáteszem, szerencsére, hiszen ez sem kevés! –, hogy a másolás helyett legfeljebb csak adaptációra van szükség. Vagyis az adott helyzetet a hazai hadtudományi munka követelményeire, de lehetőségeire is támaszkodva kell elemezni, és amennyiben a haza sorsát érinti, a sajátosságok szem előtt tartásával szabad és szükséges ajánlásokat kidolgozni, megtenni. Ez a felismerés, bár nem egy csapásra, de már az 50-es évek közepére kialakult, s mivel megfelelt, megfelel a valóságnak, azóta sem veszítette el jelentőségét...”¹³ Móricz Lajos hadelméleti és tudományszervezői munkássága a fenti szemléletmód fokozatos térhódításával esett egybe. Életművének megítélésénél fontos szempont lehet, hogy a tudományos potenciál, a nemzeti szakmai igények, valamint a tudatosan vállalt adaptáció közötti helyes arány kialakításának felismerése az ő tudományos érdeme volt. Az adaptáció kérdése munkásságának egyik fontos alkotóeleme volt. Az erről, valamint a hadtudomány elméletének egészéről alkotott felfogását jellemzi, hogy miközben az orosz-szovjet hadikultúra legfontosabb hazai értelmezői közé tartozott, legtermékenyebb életszakasza esett erre a hadtörténelmi periódusra, olyan felkészültség és alaposág jellemezte, hogy nézeteinek zöme 1989 után sem szorult revideálásra.

A Móricz Lajos-életmű a fentiekben elmondottak alapján a benne megnyilvánuló szakmaiságával markáns állandóságot képvisel. Miután döntő eleme a hadelmélet, így értékelése a hadtudomány általános elmélete és a hadikultúrák felől lehetséges. Az értékelésnek ezt a módszerét az egész termékeny alkotói pálya jól dokumentált jellege mellett az indokolja, hogy a magyar katonai gondolkodás története a múlt század második felére vonatkoztatva leírható a hadikultúrákhoz való igazodásokkal. Eljárásunkat alátámaszthatja, hogy a második világháború utáni magyar hadtörténelem és ezen belül a Kádár-korszak, valamint a rendszerváltás utáni periódus katonai tudománytörténete alig feldolgozott. Móricz Lajos alapvetően elméleti életművéről nem szólhatunk pusztán eseménytörténeti szempontból. A vizsgált kérdés hipotézisünk szempontjából igazán érdekes eleme, hogy miközben hazánkban a katonai gondolkodásmód jelentős változásait feltételező több hadügyi átalakulás zajlott (1945–1948, 1956, 1989), aközben láthatóan létezett a hadikultúrák

11 Molnár 1983, 7.

12 Varga 2003.

13 Varga 2003. 134.

közötti közös elemet felmutató életmű. Ez a közös elem az ideológiai látszat mögötti szakmaiság volt.

A Móricz Lajos-féle alkotói pálya egyik tudománytörténeti érdekessége, hogy a már többször említett szakmai gondolkodásbeli periódusok tudomány és kultúrtörténetét, a teljes megújítás igényét részben ő maga és közvetlen munkatársai (Csabai Károly, Kovács Jenő, Pataky Iván, Bognár Károly) írták meg.¹⁴ E gazdag életmű sajátossága, hogy kiteljesedése egybe esett a modern magyar katonai gondolkodás, mint tudomány felnőtt korúvá válásával. Amikor Móricz Lajos már évtizedes szakmai múlttal a hadtudomány felé fordult, a magyar hadügy szellemi élete mélyponton volt. Mintegy három évtizeddel később, nyugállományba vonulásakor jól szervezett, intézményrendszerében teljesen kiépült, a kor színvonalán álló hadtudomány létezett hazánkban.¹⁵ Ebben a folyamatban Móricz tudományszervezőként is fontos szerepet játszott.¹⁶

Katonai és tudományos pályafutásának évtizedei során a magyar hadügy gondolkodásában a hadikultúrák (a hadüggyel kapcsolatos gondolkodás¹⁷) között több változás történt. A hadikultúrának három fajtája, az anyagcentrikus, a mozgáscentrikus, valamint a gerilla hadikultúra különíthető el.¹⁸ Elfogadva az őket megfogalmazó Kovács Jenő (1929–1996) osztályozását, amely szerint a mozgáscentrikus hadikultúrának két alfaja, az „osztrák-német” és az „orosz-szovjet” létezik,¹⁹ Magyarország 1989-ig a mozgáscentrikus hadikultúra területébe tartozott. Szárazföldi országgként katonai gondolkodását a nyers katonai erő alkalmazása határozta meg. 1945-ig Kovács Jenő kutatásai szerint az „osztrák-német”, míg a hidegháború időszakában az „orosz-szovjet” irányzat volt uralkodó hazánkban. Ezeket részben felváltotta, részben kiegészítette 1989 után a politikai akaratérvényesítés sokrétű eszközrendszerével élő anyagcentrikus hadikultúra. A hadikultúrák e váltásai alapján Móricz Lajos élete során két hadikultúrát és ezek két alfaját volt kénytelen szakmai gondolkodásmódként elsajátítani. E feladatnak nem minden kor- és pályatársa tudott eredményesen megfelelni. A váltások főleg azok esetében bizonyulhattak szakmai kudarcnak, akiknek általános hadelméleti felkészültségük hiányos volt és ebből eredően az „osztrák-német”, valamint az „orosz-szovjet” változatot teljesen ellentétes formának tekintették. Kovács Jenő szerint a valóságban azonban nem azok.²⁰ 1989 után a magyar katonai gondolkodás jelentősen változott, de igyekezett megőrizni a mozgáscentrikus (orosz-szovjet) hadikultúra alkalmazható, időtálló elemeit.²¹ Elfogadva Kovács Jenő tézisének, amely szerint az „osztrák-német”, valamint az „orosz-szovjet” mozgáscentrikus hadikultúra között pusztán eljárástechnikai különbség van, könnyen értelmezhetővé válik Móricz életművének központi eleme, a magas fokú szakmaiság.

14 Pataky 1991; Csabai, Móricz 1991b, 1992a, 1992b; Kozma 1991; Kovács 1996; Móricz 1995; Bognár 2005.

15 Szűcs 1956; Móricz 1987.

16 Móricz 2000.

17 Kovács 1995b; Forgács 2009a; 2009b; 2023.

18 Kovács 1995b, 22–44.

19 Uo. 16–17.

20 Uo.

21 Kovács 1993; Bognár 2005; Pataky 1991.

A hadikultúrák változása Magyarországon kellő elméleti ismeretek és tárgyi érdeklődés és a szakmai megközelítés mellett biztosította a katonai pálya művelésének lehetőségét. A szakmaiság dominált Móricz Lajos alkotói munkásságának mára elfeledett nagy eredményében, az egykori szovjet-orosz hadelmélet magyarországi értelmezésében is. Ez a téma több évtizeden át foglalkoztatta, és publikációinak nem elhanyagolható része is ebben a tárgykörben született.

Amint láttuk, a mintegy két évtizeddel ezelőtti laudáció kiemelte sokrétű érdeklődését, de nem tért ki minden témakörre. Maga Móricz Lajos is különböző módon értékelte életének egyes időszakában addigi munkásságát. Amikor 1978-ban az akkori jogszabályok szerint nyugállományba kellett volna vonulnia, de a vezérkari főnök, Oláh István altábornagy kérésére további szolgálatot vállalt, felmérte addigi tudományos pályafutását és a hadtudomány általa művelt főbb területeit. Úgy találta, hogy a legnagyobb figyelmet a hadtudomány általános elméletére, valamint a tudományszervezésre fordította, de szívesen foglalkozott egyéb témákkal is. „Egyéb írásaim négy témakörre bonthatók. Ezek: hadművészet, hadseregépítés, katonai kiképzés és nevelés, valamint hadtörténelem...”²² Az erősen leegyszerűsítő csoportosítás nem lehetett teljes. Alkotásait számba véve látható, hogy ennél sokrétűbb munkásságról beszélhetünk. Az általa nem említett vagy a hadtudomány általános elméletének tárgykörébe sorolt katonai nyelvészeti, lexikonírói és szakfordítói munkásság jelentős része már a múlt század hetvenes éveinek végén is ismert volt. A későbbi évtizedekben e témákhoz katonai publicisztikai, emlékiratírói alkotómunka társult, s ennek eredményeként Móricz Lajos a modern magyar katonai szellemi élet legsokoldalúbb tollforgatójává vált.

Sokrétű életmű

A Móricz Lajos halálakor közölt nekrológ ugyan hivatkozik „pályamódosításaira”, ám valójában alig voltak ilyenek. Beosztásainak jellege – a katonai oktatásügy, valamint a hadtudományi élet szervezése – alig változott. A katonai hierarchiában elfoglalt helye módosult. 1945 után rövid ideig a Honvéd Kossuth Akadémia parancsnokának, Révay Kálmánnak volt segédtisztje. Innen került hallgatónak a Súlyom László tábornok által újjászervezett vezérkari akadémiára, a Honvéd Hadiakadémiára. Ennek korai megszüntetését, a rövidített tanulmányait követően egy ideig a vezérkarnál szolgált, majd a tolmáctisztai tanfolyamon foglalkozott a hallgatók ügyeivel. Innen került a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiára, ahol közel másfél évtizedet töltött, részben oktatói, részben tudományszervezői feladatokat látott el. 1975-ben került a Honvéd Vezérkar Tudományos Osztályának élére, ahol nyugállományba vonulásáig dolgozott. Közben különböző szintű tudományos fokozatokat és az Eötvös Loránd Tudományegyetemen orosz nyelvtanári képesítést is szerzett.²³ Szigorúan katonai szakmai szempontból tekintve, az adatok több politikai rendszeren átívelő egyenes vonalú életpályát mutatnak. Ám ezen az életpályán volt egyetlen pont, amikor Móricz Lajos olyan döntést hozott, mely egész későbbi katonai és tudományos

²² Móricz 1992, 8.

²³ S. n. 2011, 3–4.

karrierjét determinálta. E döntés, a második világháború végső szakaszában szerveződő debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány melletti katonai szolgálat vállalása, majd elköteleződése az átmeneti időszakot (1945–1948) követő politikai berendezkedés mellett, mind a rendszerváltást megelőző, mind az azt követő évtizedekben köztudott volt. Ezt egész életében vállalta, jollehet bizonyos hangsúlyeltolódások megfigyelhetők voltak élettörténetének önmaga általi megfogalmazásában. Úgy véljük, élete későbbi alakulása, elsősorban a nagy látványos karrier elmaradása is azt bizonyítja, hogy Móricz Lajos fiatalkori politikai-ideológiai szerepvállalását sokkal inkább a katonai pályán maradás vágya, mintsem a szélsőséges politikai ideológiákhoz történő vonzódása igazolhatja. Mindenesetre közismert tény volt, hogy a Sólyom László-féle hadiakadémia hallgatójaként, valamint az átmeneti időszak honvédségének tisztjeként ő fogadta Dinnyés Lajos miniszterelnököt, valamint Veres Péter honvédelmi minisztert 1947 decemberében²⁴ az intézmény megnyitó ünnepségén. Az egykori híradás szerint: „A hallgatók nevében Móricz Lajos százados fogadalmat tett, hogy a magyar demokrácia minden körülmények között számíthat majd az új vezérkari sarjadékra...”²⁵ Az 1989-ig tartó történelmi periódusban ezt a politikai szerepvállalását a rendszer által kedvelt ideológiai elemként többször is felhasználták,²⁶ ám – feltehetően ludovikás múltja miatt – nem emelkedhetett a katonai hierarchia legmagasabb fokaira. Önéletírásai alapján hihetett az 1945–1948 közötti időszak politikai átalakulásában és a demokratikusnak tűnő és vélt rendszer kiépítésében.

Móricz Lajos hadtudományi munkásságának témagazdagságát jellemzi, hogy miközben szervezési és hadkiegészítési, valamint katonai nyelvészeti és hadművészeti kérdésekről publikált, első könyve a katonai nevelés időszerű kérdéseit tárgyalta.²⁷ Ezt követően írta meg kandidátusi értekezését, amelyet a hadtudomány körében az elsők között készített el 1964-ben és védett meg a következő évben a hadseregszervezés és mozgósítás témájában.²⁸ A disszertáció tudományos értékét minősíti, hogy a mozgósítási rendszerek tudomány- és kultúrtörténetét taglaló fejezet több mint két évtizeddel később helyet kapott a Kocsis Bernát szerkesztésében megjelent katonai pedagógiai és hadtörténelmi chrestomatiában.²⁹ Az ezt követő két évtized a tudományos munka szervezésével és kutatással telt. Móricz Lajos nyugállományba vonulásáig a magyar tudományos életben egészen egyedi módon tudta összeegyeztetni a két tevékenységet.

A mai hadtudományi élet számára fontosabb akadémiai doktori értekezését a hadtudomány általános elmélete témakörében védte meg végleges nyugállományba vonulásakor.³⁰ Ekkor hatvanéves volt. Az értekezés egyes részei később egy

24 S. n. 1947. 116; Sólyom 1947; Réczey 1947.

25 S. n. 1947. uo.

26 György 1948; Fekete 1975.

27 Móricz 1962.

28 Az értekezés címe *A szárazföldi csapatok korszerű mozgósításának magyarországi problémái*. A kézirat fellelhető az NKE HHK Könyvtárában a KD827. számon. Móricz 1964. A védésre 1965. I. 18-án került sor.

29 Móricz 1988b.

30 Az értekezés *A hadtudomány általános elméletének elvi és módszertani problémái és azok megoldása a Magyar Néphadseregben* címmel készült. (Móricz 1983a) Lelőhelye: NKE HHK Könyvtára KD 377. A doktori eljárás dokumentációja megtalálható: NKE HHK Könyvtára H9249. Móricz 1983b.

hadtudományi válogatásban a szélesebb olvasóközönség számára is elérhetővé váltak.³¹ Az utánközlés során Móricz Lajos az eredeti szövegen az opponensi véleményeket tükröző nem lényegi változtatásokat eszközölt. Tekintettel arra, hogy értekezésként az egész életművének összegzését nyújtotta be, alkalma nyílt arra, hogy összefoglalja nézetrendszerét a magyar hadtudomány egészéről. A katonai gyakorlat, valamint az elmélet egysége mellett állt ki. Akadémiai doktori eljárása addigi, eléggé lezártnak tűnő életműve megkoronázása volt. A fegyveres erők lapja, a *Néphadsereg* részletesen beszámolt nagydoktori védéséről.³² Jóllehet a Móricz Lajossal az 1983 elején készített, már említett interjúban szóba kerültek a nyugdíjas években folytatandó kutatásai, ám még nem lehetett tudni, hogy a nyugállományba vonulás jelentős korszakhatár lesz-e az életművében. Nem vált azzá. Az 1984-ben megalakult Kiss Károly Hadtudományi Klub, majd az 1990-ben alapított Magyar Hadtudományi Társaság első elnöke lett. A tudományszervezői munkásság intézményi kerete továbbra is biztosítva volt. A nyolcvanas években olyan hadelméleti munkák kezdődtek, melyek befejezésre és folytatásra vártak. Ekkoriban készült Damó László vezetésével az új hadtudományi lexikon.

Az utóbbi munkálataiban Móricz Lajos is aktív szerepet vállalt, és ez már átvezet életművének másik nagyhatású területére, a lexikonírói, valamint -szerkesztői munkásságához. Az e téren nyújtott tudományos teljesítményének kultúrtörténeti érdekessége, hogy elválaszthatatlan katonai nyelvészeti és szakfordítói tevékenységétől. Míg kor- és pályatársainak zöme a hadtudományi lexikonok készítését pusztán szűken értelmezett katonai szakmai feladatként értelmezte, addig Móricz Lajos felfogásában e lexikonok a pontos, a gyakorlati életben jól alkalmazható, egységes katonai terminológia kialakításának eszközei is voltak. 1981-ben, amikor már folytak a Damó-féle lexikon előkészítő- és tervezői munkái, Móricz Lajos egyik rövid szaknyelvi dolgozatában kilépve az állami tudományszervezői hivatalnok szerepköréből, orosz nyelvészként is értékelte a készülő mű fontosságát A Damó-féle vállalkozás, mely végül 1985-ben *Katonai lexikon* címmel jelent meg, példázza leginkább, hogy Móricz Lajos életművében a tudományszervezői, a katonai nyelvtudományi, a hadelméleti és a hadtörténelmi kutatásai egyetlen egységet alkotnak. Móricz a *Katonai lexikont* megelőző hasonló vállalkozásokban is fontos szerepet játszott. A mintegy egy évtizeddel korábban megjelent, Tóth Lajos tábornok főszerkesztésével és a hadikultúrák kapcsán már említett Kovács Jenő közreműködésével megjelent *Katonai értelmező szótár* első, majd jelentősen bővített második kiadásának egyik szerkesztője volt. A két mű alapvetően a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tanári karának munkájaként született.³³ A *Katonai lexikon* terjedelmében bővebb, szakmailag tágabb horizontú szakmunka lett, amelynek munkálatait Damó László mellett Móricz Lajos és az időközben elhunyt Ligeti Rudolf vezette szerkesztőbizottság fogta össze.³⁴ A mintegy 6000 szócikket tartalmazó lexikon a mozgáscentrikus hadikultúra „orosz-szovjet” válfajának magyarországi alapművévé vált. Terjedelmével és szócikkeinek mélységével az addigi legjelentősebb magyar hadtudományi lexikon volt, amelynek egyik meghatározó forrása

31 Móricz 1987.

32 Kozma 1983. A tudósítás a *Néphadsereg* 1983. december 3-i lapszámában jelent meg.

33 Tóth 1972; 1976a.

34 Damó 1985.

az akkori világ egyik vezető hadtudományi rendszerének alapműve.³⁵ Ennek jelentős részei „kézirat gyanánt” megjelentek magyarul, s a terjedelmes fordítói, valamint szerkesztői munkában Móricz Lajos is részt vett.³⁶

A *Katonai lexikon*ot követően egy évtizeddel a Magyar Hadtudományi Társaság gondozásában újabb, a kor követelményeinek, valamint a magyar hadügy és katonai gondolkodás változásának jobban megfelelő *Hadtudományi lexikon* jelent meg.³⁷ A Magyar Hadtudományi Társaság első elnökeként (1990–1995) a mű létrejöttében Móricz Lajosnak maradandó érdemei voltak, jóllehet az időközben a kötet körül kialakult zavaros jogi helyzet miatt annak főszerkesztője a már említett nekrológ szerzője, Szabó József lett. A lexikonban Móricz Lajos szerzőként (hadtudomány-elmélet, hadseregszervezés, katonai személyek, hadtörténelem témaköreiben) szerepelt. A *Hadtudományi lexikon* szócikkeiben – tükrözve a magyar katonai gondolkodás akkori helyzetét – számos tartalmi elemet átemelt az „orosz-szovjet” hadikultúrából, miközben már nyitott volt az anyagcentrikus hadikultúra világa felé. Ezzel a megközelítéssel máig hatást gyakorol a magyar katonai gondolkodásra, mely szaknyelvi terminológiájában még mindig hordozza az 1989 előtt módszeresen kiformált szaknyelv egyes elemeit. Szaknyelvünk állandó változásával tudatos, részben nyelvészi, részben hadtudományi munka eredményeként nyerte el akkori és ezáltal mai alakját is. Ebben fontos szerepe volt annak, hogy 1981-től a magyar katonai sajtóban – a szakfordító és szerkesztő, Kocsis Bernát kezdeményezésére – mozgalom indult a hazai szaknyelv jobbítására.³⁸ Móricz Lajos e mozgalom egyik fontos szereplője volt, ami szorosan kapcsolódott szakfordítói munkásságához.

A múlt század második felében az „orosz-szovjet” hadikultúra hatására a magyar hadtudományi életben nagyszámú orosz nyelvű alkotás jelent meg, amelyek fordítása szintén máig ható tudománytörténeti folyamat volt. Az utóbbinak fontos állomása lett a kétnyelvű (orosz–magyar és magyar–orosz) katonai szótár megalkotása, melyben feltételezhetően orosz nyelvtudása és nyelvészi végzettsége s nem utolsósorban szakmai beosztása (ekkor a HVK Tudományos Osztályát vezette) miatt Móricz Lajos kulcsszereplő volt. A *Magyar–orosz katonai szótár* szerkesztői között, míg az orosz–magyar kötetben a háttérmunkát végzők sorában találjuk.³⁹ Mindemellett neve hadtudományi, hadelméleti szempontból fontos memoárok kapcsán is feltűnt. A Zsukov-emlékiratok (1970) lektora volt,⁴⁰ s recenziót közölt például a vezérkari és törzsmunkához sokat adó Styemenko-féle emlékiratok tartalmáról és fordításáról.⁴¹ Az utóbbit fontosnak tartjuk

35 A *Katonai lexikon* forrásaként a Szerkesztő Bizottság az alábbi írta az Előszóban: „Rendkívül gazdag forrásanyaga volt a mostani lexikonszerkesztésnek az 1976–1980-as években megjelent 8 kötetes, 11 000 címszót tartalmazó Szovjet Katonai Enciklopédia, amely a maga nemében a világ egyik legteljesebb ilyen kiadványa...” Damó 1985, 5.

36 A szovjet katonai enciklopédia magyar kiadástörténete eddig feldolgozatlan. A MNVK és a Zrínyi Kiadó gondozásában általában Szemelvények a Szovjet Katonai Enciklopédiai Szótárból címmel megjelent sorozat 1–4. kötetének forrásválogatását, szerkesztését és a fordítói munka lektorálását Ligeti Rudolfal Móricz Lajos végezte. Móricz 1983b. téziszűzet 42.

37 Szabó 1995.

38 Menyhárt 1981.

39 Tóth 1976b; 1977.

40 Zsukov 1970. A mű Kádas Géza, Auer Kálmán, Nádor Tibor fordításában jelent meg.

41 Styemenko 1975; Móricz 1975b. A Styemenko-kötet fordítói Kilián Ferenc és Szabó Balázs voltak.

Móricz Lajos munkásságában, mert Styemenko a szovjet-orosz fegyveres erők vezérkarának meghatározó személye volt a világháború folyamán, és emlékiratai valóságos szakmai példagyűjteményként is értelmezhetőek az „orosz-szovjet” hadikultúra tekintetében. A vezérkari munkában jártas Móricz Lajos ezt a szakmai oldalát látta meg. Szakfordítói munkássága legfontosabb alkotásának a Razin-féle hadművészet-történet második kötet átültetését végző munkacsoport vezetését tarthatjuk. A *háború feudális korszakának története* alcímet viselő terjedelmes kötet 1961-ben jelent meg, és a későbbi évtizedek során – a mű másik két részével együtt – nemzedékek hadtörténelmi világképét határozta meg.⁴²

Móricz Lajos életművének egy része hadtörténelmi vonatkozású. Egyfelől élete második felében gondosan dokumentálta pályafutását és több helyen, több formában is megírta emlékiratait, másfelől pedig 1983 után szívesen közölt írásokat a saját maga által átélt történelmi időszakokról. 1983-ban a magyar hadtudományi élet egyik szervezőjeként társszerzője volt annak a programadó tanulmánynak, mely – a honvédelmi és a kultúrpolitikai szándékot követve – az 1945 utáni hadtörténelmi időszak feldolgozását szorgalmazta. Ekkoriban indult a Zrínyi Kiadónál az *Élmények és gondolatok* című memoársorozat, amelyben már a kiadói szerződés is megvolt emlékiratainak közlésére.⁴³ Könyv formájában emlékiratai azonban csak jóval a rendszerváltást követően jelenhettek meg, ekkor már jelentősen bővített és a családi hagyományokat is ápoló változatokban.⁴⁴ Élettörténetét 1956-ig terjedően cikksorozatban (15 részben) is publikálta a *Magyar Honvéd* s katonailag valamivel mélyebb megközelítéssel az *Új Honvédségi Szemle* lapjain 1990–1992-ben.⁴⁵ Személyes emlékeken nyugvó hadtörténelmi írásai,⁴⁶ sajtó- és intézménytörténeti munkái is voltak.⁴⁷ Az utóbbi indíttatása különösen érezhető az általa személyesen ismert és érezhetően nagyra becsült Sólyom László tábornokról szóló publicisztikai és szakmai műveiben.⁴⁸ A magyar történelem számára kedves időszaka az 1945–1948 közötti korszak lehetett. Ez volt fellendülő katonai pályafutásának periódusa. Erre utalt, hogy társszerzőként ezeket az éveket hangsúlyozva közölt kötetet a magyar honvédelmi miniszterekről, mely jelentősen bővített változatban Ács Tibor szerkesztésében hamarosan második kiadásban is megjelent.⁴⁹ Ezek az évek kevésbé feldolgozott politika- és hadtörténelmi időszakként csekély figyelmet kaptak hazánkban, jóllehet a későbbi állampárti rendszer legitimitációjában fontos elemként szerepeltek. Erre vezethető vissza a Nagy Gáborral közösen szerkesztett kötet, amely 1970 után 1985-ben bővített formában is megjelent, minimális címváltoztatással.⁵⁰ Ebben

42 Razin 1961. A Razin-féle hadtörténelem I. kötete (*A háború rabszolgatartó korszakának hadművészete* 1959) a Szentesi Ede vezette munkaközösség, míg III. kötete (*A háború kézműipari korszakának hadművészete* 1964) Auer Kálmán fordításában jelent meg.

43 Móricz, Ács 1983; Németh 1985, 1.

44 Móricz 2000a; 2000b; 2001; 2003; s. d.

45 Móricz 1992a; 1992b; 1992c; 1992d.

46 Móricz 1974; 1991b; 1992e; 1994; 1999.

47 Móricz 1975a; 1987; 2000.

48 Móricz 1968; 1983; 1988a.

49 Balogh, Móricz 1992; Ács 1994.

50 Nagy, Móricz 1970; 1985.

az átmeneti időszak hadseregépítésére vonatkozó memoárok tartalmazó műben Móricz Lajos *Magyar–szovjet fegyverbarátság* csalóka címmel közölte emlékiratát.⁵¹ A publikált szöveg és a cím nem volt összhangban, mert az állami ideológiai toposz helyett a szerző életének eseményeit vette számba a koalíciós időszakban, s tartalmában alig tért el az ebben a témában 1989 után közölt szövegeitől.

Az állampárt katonai rendszere hatott Móricz Lajos hadelméleti munkásságára is, melynek leglényegesebb elemét az 1989-ig tartó időszakban az adaptáció témakörében célszerű keresnünk. Az adaptálás jelenségéről, mint kutatási és katonai szakmai módszerről már 1972-ben publikált egy rövid írást.⁵² Ebben elmondta, hogy az adaptálás nem jelenthet szolgálai másolást. Ezzel szemben a más nemzeti hadtudományokból, katonai rendszerekből való jól megfontolt átvételt jelent, mely jellegéből eredően integráló munka is, és hozzájárul az egyetemes hadtudomány fejlődéséhez. Erről írta: „...valamilyen elv, módszer, eljárás szakszerű és hasznos átvétele csak akkor lehetséges, ha jól megértettük azokat az összefüggéseket, motívumokat, körülményeket, amelyek az adott elv megfogalmazásához és elfogadásához vezettek. Az átvétel másik fontos előfeltétele, hogy számításba vegyük országunk történelmi és nemzeti sajátosságait, adott körülményeit, alakulataink meglévő szervezetét, technikai felszerelését, személyi állományának képzettségét, szociális, kulturális körülményeit stb...”⁵³ Megfontolt értelmezésével az adaptációnak a politikai ideológiai vezetés által sugallt tartalmával éppen ellentétesen Móricz kiállt az önálló magyar hadtudomány és hadelmélet mellett.⁵⁴ Ezzel a felfogásával elérte, hogy az 1989-től haláláig tartó alkotói periódusában nem kényszerült korábbi szakmai téziseinek revidálására. 1990-ben adott interjújában a magyar katonai szakmát képviselve megfogalmazta a magyar fegyveres erők tükörbenézését.⁵⁵ A helyzetet ellentmondásosnak látta, mert a „...a haza védelme szakmai ismereteket kívánó tevékenység és ezt a tevékenységet a nemzet érdekében irányítják a legfőbb katonai vezetők. Ha ennek a tevékenységnek rendezettek a jogi alapjai, és feddhetetlenek a vezetői, történjen bármi, jöhet a tükörbenézés. Hadseregünk 45 évét nem a tudományosan átgondolt lépések vezérelték. Ezért is sok benne az ellentmondás. Ám az a legfőbb baj, hogy besétáltunk a szovjetek 70 éves zsákutcájába...”⁵⁶

Életének utolsó két évtizedében mind kutatóként, mind tudományszervezőként folytatta korábban megkezdett, a széles tudományos közélet számára is érthető hadtudományi értelmező munkáját. Az ideológiai elemek elhagyásán túl nem volt mit változtatnia.⁵⁷ A hadügy aktuális kérdéseivel és a magyar katonapolitika helyzetével foglalkozó műveivel tovább alakította a társadalom védelmi szektorral kapcsolatos gondolkodását.⁵⁸ Megmaradt véleményformálónak. Gazdag életműve részletekbe

51 Nagy, Móricz 1985; 296–307.

52 Móricz 1972.

53 Móricz 1972, 97.

54 Szabó 1990.

55 Uo.

56 Uo.

57 Móricz 1977; 1979; 1990; 1997; 2000.

58 Móricz 1991a; Csabai, Móricz 1993a; Móricz, Csabai 1993b.

menő feldolgozása a jövő feladata. Az azonban már látható, hogy kutatásaival, iránnyító munkájával, több alkalommal nagy hatással volt katonai gondolkodásunkra. Életművéről, egyes megállapításairól még folyhat vita, de sokoldalúsága, a témagazdagsághoz szükséges elmélyült elméleti gondolkodása minden kétségen kívüli. Ez egyedülivé teszi a magyar hadtudomány történetében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ács Tibor et al. 1994. *Honvédelmi miniszterek 1848–1994*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Balogh Gyula, Móricz Lajos 1992. *Honvédelmi miniszterek 1944–1990*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Bán Károly 1982. Van-e nálunk önálló hadtudomány? Doktrínák és hadvezérek. *Magyar Hírlap*, 15 (110): 5.
- Bertalan György 2004. „...Hazádnak rendületlenül...”, Móricz Lajos új könyvének bemutatójáról. *Új Honvédségi Szemle*, 58 (4): 139–141.
- Bognár Károly 2005. A háború fogalmának, tartalmának múltja, jelene és jövője. *Új Honvédségi Szemle*, 59 (8): 8–28.
- Csabai Károly, Móricz Lajos 1991a. Az általános hadkötelezettségről és a hivatásos hadsereg bevezetésének realitásairól. *Új Honvédségi Szemle*, 1. (4): 53–60.
- Csabai Károly, Móricz Lajos 1991b. Tények és adatok az 1945 és 1955 közötti évek magyar hadtörténetéhez I. rész *Hadtudomány*, 1 (2): 59–72.
- Csabai Károly, Móricz Lajos 1992a. Tények és adatok az 1956 és 1956 közötti magyar hadtörténethez. (II. rész) *Az 1956-os esztendő. Hadtudomány*, 2 (1): 72–82.
- Csabai Károly, Móricz Lajos 1992b. Tények és adatok az 1945–1990 közötti évek magyar hadtörténetéhez. (III. rész) A magyar hadsereg szervezeti változásai 1957–1990 között. *Hadtudomány*, 2 (2): 84–97.
- Csabai Károly, Móricz Lajos 1993. Csökkenthető-e a sorkatonai szolgálati idő? *Hadtudomány*, 3 (2): 32–37.
- Damó László (főszerk.) 1985. *Katonai lexikon*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Fekete Gábor 1975. Magyarok a szovjet hadsereg oldalán. *Népszabadság*, 33 (79): 11.
- Forgács Balázs 2009a. A hadikultúrák fogalmának historiográfiája I. *Hadtudományi Szemle*, 2 (2): 1–9.
- Forgács Balázs 2009b. A hadikultúrák fogalmának historiográfiája II. *Hadtudományi Szemle*, 2 (3): 1–8.
- Forgács Balázs 2023. Kovács Jenő és Magyarország katonai stratégiája. In Gócze István – Padányi József (szerk.): *Lehelyezett kő: tanulmányok M. Szabó Miklós nyugállományú altábornagy a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja emlékére*. 61–73. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- György István 1948. „...Nem fáradt zsoldosokra...” Az új Magyarország vezérkari tisztjeit neveli a Hadiakadémia. *Szabad Nép*, 6 (130): 4.
- Kiss Jenő, Móricz Lajos 1990. *A katonai elmélet művelése és a tudományos munka szervezése*. Budapest: MHVK Tudományos Munkaszervezési Osztály.
- Kovács Jenő 1993. Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. *Új Honvédségi Szemle*, 47 (6) 1–7.
- Kovács Jenő 1995a. A katonai gondolkodás feltételei és eredményei (1957–1990). Ács Tibor (szerk.): *A magyar katonai gondolkodás története. 180–194*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Kovács Jenő 1995b. katonai stratégia és a hadikultúrák. In Uő. (szerk.): *Magyarország katonai stratégiája (Komplex kutatási téma) II*. Budapest: [Kézirat] 11–48.
- Kozma 1983. 25 évi munka elismerése. *Néphadsereg*, 36 (49): 9.
- Kozma Tóth István 1991. Hadtudományunk múltja, jelene és távlatai. *Új Honvédségi Szemle*, 45 (4): 1–9.
- Menyhárt László 1981. Köznyelv és katonai nyelv, Beszélgetés dr. Kocsis Bernát ezredessel. *Honvédségi Szemle*, 35 (1): 96–102.
- Molnár István 1983. Fél évszázad mundérban. *Néphadsereg*, 36 (25): 7.
- Móricz Lajos 1947. Gyalogság együttműködése páncélos egységekkel. *Honvéd*, 2 (6): 40–44.
- Móricz Lajos 1958. Parancsnok vagy törzsfőnök. *Katonai Szemle*, 8 (7): 77–81.

- Móricz Lajos 1961. A fegyveres erők felépítési módszereiről. *Honvédségi Szemle*, 12 (4): 80–84.
- Móricz Lajos 1962. *A katonai nevelés időszervi kérdései*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Móricz Lajos 1964. *A szárazföldi csapatok korszerű mozgósításának magyarországi problémái*. [Kézirat]. Budapest: NKE HHK Könyvtára.
- Móricz Lajos 1964. Harckocsik harca irányított rakéta páncéltörő fegyverek ellen. *Honvédségi Szemle*, 15 (8): 21–26.
- Móricz Lajos 1968. Sólyom László 1909–1950. In Hetés Tibor (szerk.): *Forradalmárok, katonák*. 133–145. Budapest: Kossuth Könyvkiadó - Zrínyi Könyvkiadó.
- Móricz Lajos 1972: Adaptálás a hadtudományi munkában. *Honvédelem*, 23 (4): 95–97.
- Móricz Lajos 1974. 1944. október 15-e – egy hadnagy naplójában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 21. új évf. (3): 525–535.
- Móricz Lajos 1975a. Első katonai szaklapunkról. *Honvédelem*, 26 (4): 126–129.
- Móricz Lajos 1975b. Könyv a vezérkar munkájáról. *Honvédelem*, 26 (10): 140–141.
- Móricz Lajos 1977. A hadtudomány általános kérdései In Lantódi József (szerk.): *A hadtudományi kutatásról*. [Második, bővített, átdolgozott kiadás]. 9–36. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Móricz Lajos 1979. Mi a hadtudomány tárgya? *Magyar Tudomány*, 24. új évf. (8–9): 688–690.
- Móricz Lajos 1981. Szaknyelvünk tervszerűbb gondozásáért. *Honvédségi Szemle*, 35 (7): 100–101.
- Móricz Lajos 1983. Sólyom Lászlóról születésének 75. évfordulóján. *Népszabadság*, 41 (196): 6.
- Móricz Lajos 1987. Adalékok a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia történetéhez. *Honvédelem*, 38 (11): 75–83.
- Móricz Lajos 1987. A katonai elmélet és a tudományos munka fejlődése (1956–1985). *Honvédelem*, 38 (1–2): 68–77.
- Móricz Lajos 1983. *A hadtudomány általános elméletének elvi és módszertani problémái és azok megoldása a Magyar Néphadseregben: munkásságot összefoglaló tézisek a doktori fokozat elnyerésére*. [Kézirat]. Budapest: NKE HHK Könyvtára.
- Móricz Lajos 1987. *A marxista-leninista hadtudomány általános elméletének alapvető elvi és módszertani problémái és azok megoldása a Magyar Néphadseregben*. 90–111. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Móricz Lajos 1988a. Sólyom László katonai életútja. *Honvédelem*, 39 (5): 87–93.
- Móricz Lajos 1988b. A szárazföldi csapatok korszerű mozgósításának magyarországi problémái (Részletek). In Kocsis Bernát (szerk.): *Katonai nevelés, tisztképzés, hadtörténelem: részletek hadtudományi disszertációkból*. 392–417. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Móricz Lajos 1991a. A kiválasztásról, elhivatottságról. *Új Honvédségi Szemle*, 1. (7): 83–90.
- Móricz Lajos 1991b. Adatok és emlékek az egykori 1. magyar hegyidandár megalakulásáról, életéről és harcairól. *Hadtörténelmi Közlemények*, 104 (4): 106–139.
- Móricz Lajos 1992a. A vezérkarnál. *Új Honvédségi Szemle*, 46 (7): 34–44.
- Móricz Lajos 1992b. Hadifogolyból hadosztálytolmács: visszaemlékezés. *Új Honvédségi Szemle*, 46 (4): 66–74.
- Móricz Lajos 1992d. A hadtudomány művelése az elmúlt három évtizedben. *Új Honvédségi Szemle*, 46 (11): 3–9.
- Móricz Lajos 1992e. Harczetetői emlékek. *Új Honvédségi Szemle*, 46 (1): 50–56.
- Móricz Lajos 1992. A hadtudomány művelése az elmúlt három évtizedben. *Új Honvédségi Szemle*, 46 (11): 3–9.
- Móricz Lajos 1994. Az egykori magyar hegyicsapatok. *Új Magyarország*, 4 (183): 15.
- Móricz Lajos 1995. A katonai gondolkodás változásai 1945–1956 között. Ács Tibor (szerk.): *A magyar katonai gondolkodás története*. 163–179. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Móricz Lajos 1997. A hadtudomány értelmezése In Uő. – Simon Sándor (szerk.): *A hadtudomány általános kérdéseiről a ZMNE-n 1997. március 19-én lezajlott tudományos tanácskozás anyaga és a tanácskozás alapján megfogalmazott ajánlás*. 5–7. Budapest: ZMNE.
- Móricz Lajos 1999. Kárpátalja 1939–1944 közötti éveiről. *Kapu*, 12 (4): 21–22.
- Móricz Lajos 2000. A tudományszervezés vezető posztjain. In Nick Ferenc (szerk.): *Tudományszervezés a Magyar Honvédségben a második világháború után*. *Hadtudományi tájékoztató* 2000/1. 64–71. Budapest: HVK Tudományszervező Osztály.
- Móricz Lajos 2000a. *Békében és háborúban: egy magyar katonatiszt emlékei a XX. század nyolc évtizedéről*. Budapest: körtefája BT.

- Móricz Lajos 2000b. *Békében és háborúban: egy magyar katonatiszt emlékei a XX. század nyolc évtizedéről*. Budapest: ZMNE.
- Móricz Lajos 2001. Asszonyportrék a családi archívumból: regényes életrajzok. Budapest: szerzői kiadás.
- Móricz Lajos 2003. *Hogy ne menjen feledésbe...: egy magyar katonatiszt regényes életéből (Tansegédlet)*. Budapest: ZMNE.
- Móricz Lajos s. d. *Három 20. századi magyar asszony története*. s. l.: s. n.
- Móricz Lajos, Ács Tibor 1983. A Magyar Néphadsereg történetének feldolgozása. *Honvédelem*, 34 (4): 107–112.
- Móricz Lajos, Csabai Károly 1993b. A hivatásos hadseregé a jövő? *Társadalmi Szemle*, 48 (3): 87–94.
- Móricz Lajos, Bognár Károly, Deák Péter 1990. A katonapolitikai helyzet és a magyar katonai doktrína. *Honvédségi Szemle*, 44 (6): 11–24.
- Nagy Gábor, Móricz Lajos (szerk.) 1970. *Új haza, új hadsereg: visszaemlékezések az 1945–1947-es évekre*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Nagy Gábor, Móricz Lajos (szerk.) 1985. *Új haza, új hadsereg: visszaemlékezések az 1945–1948-as évekre*. [Második, bővített kiadás.] Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Németh M. László 1985. A memoárirodalom lehetséges szerepei. *Honvédelem*, 39 (10): 1–5.
- Pataky Iván 1991. Gyökeresen új katonai doktrínára van szükség. *Új Honvédségi Szemle*, 1 (19): 11–18.
- Razin, E. A. 1961. *A hadművészet története II. A háború feudális korszakának története*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Réczey Ferenc 1947. A negyedik honvédség. *Honvéd*, 2 (12): 34–40.
- Siposné dr. Kecskeméthy Klára 2012. Felkészülés és megméretés – Damó Elemér élete. *Seregszemle*, 10 (4): 143–156.
- Sólyom László 1947. Az új hadiakadémia. *Honvéd*, 2 (12): 29–33.
- S. n. 1947. Rövid hírek. *Honvéd*, 2 (12): 109–112.
<https://doi.org/10.2307/1789910>
- S. n. 2011. Elhunyt Móricz Lajos... *Hadtudomány*, 21 (4): 3–4.
- Styemenko, Sz. M. 1975. *A vezérkar a háború éveiben (Második könyv)*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó–Kossuth Könyvkiadó.
- Szabó Iréne 1990. Negyvenöt évnyi megszállás mérlege (4): beleolvadva a szovjet ármádiába. *Népszava*, 118 (160): 5.
- Szabó József 1995. *Hadtudományi lexikon I–II*. Budapest: Magyar Hadtudományi Társaság.
- Szabó József 2003. Születésnap köszöntő, Dr. Móricz Lajos nyá. ezredes 80 éves. *Hadtudomány*, 13 (1): 127.
- Szabó Miklós, M. 2007. A Hadtudományi Bizottság múltja – a hadtudomány jelene. *Magyar Tudomány*, 168 (12): 1543–1556.
- Szabó Miklós, M. 2010a. A tudományos munka kibontakozása és a hadtudományi aspirantúra megszervezése az 1960-as évek első felében. *Hadtudomány*, 20 (1–2): 97–110.
- Szabó Miklós, M. 2010b. A hadtudomány első kandidátusai (1963–1965). *Hadtudomány*, 20 (4): 48–57.
- Szabó Miklós, M. 2011. A hadtudomány továbbfejlődése a Magyar Néphadseregben és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián a 60-as évek második felében. *Hadtudomány*, 21 (1–2): 71–85.
- Szabó Miklós, M. 2013. A hadtudomány gyors ütemű fejlődése a Magyar Néphadseregben, valamint a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián az 1970-es évek első felében. *Hadtudomány*, 23 (1–2): 115–128.
- Szűcs Miklós 1956. a katonai tudományos munka kérdéseiről. *Katonai Figyelő*, 7 (2): 16–20.
- Tóth Lajos (főszerk.) 1972. *Katonai értelmező szótár*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Tóth Lajos 1976a. *Katonai értelmező szótár*. [Második, átdolgozott kiadás]. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Tóth Lajos (főszerk.) 1976b. *Orosz–magyar katonai szótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó – Honvédelmi Minisztérium.
- Tóth Lajos (főszerk.) 1977. *Magyar–orosz katonai szótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó – Honvédelmi Minisztérium.
- Varga Mihály 2003. Magasra állított mérce. Beszélgetés a nyolcvan éves Móricz Lajos nyugállományú ezredessel. *Új Honvédségi Szemle*, 57 (3): 131–136.